

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยพิจารณาจากปรากฏการณ์ทางสังคม จากสภาพแวดล้อมตามความจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม และเป็นการศึกษาที่เน้นปัจจัย หรือตัวแปรด้านความรู้สึนึกคิด จิตใจ ความหมาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเข้าใจมนุษย์ โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หรือ PAR ได้แก่การให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล และช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหา หรือส่งเสริมกิจกรรม นั้น ๆ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือที่เรียกย่อ ๆ ว่า PAR เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ดีเท่า ๆ กับนักวิจัย หรือนักพัฒนาในการกำหนดปัญหา และเลือกปฏิบัติการใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต (สุภางค์ จันทวานิช, 2537)

วิธีดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การเลือกกรณีศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิจัย ซึ่งดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1. การศึกษาเอกสารแนวคิด/ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารแนวคิด/ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม และการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องกับงานดังกล่าว

ขั้นตอนที่ 2. การเลือกกรณีศึกษา

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือชุมชน 2 แห่ง ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นหมู่บ้านต้นแบบในโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2536 ในเขตภาคกลาง ซึ่งชื่อหมู่บ้านในการวิจัยครั้งนี้ จะใช้นามสมมติ ส่วนเกณฑ์ในการเลือกหมู่บ้านต้นแบบของโครงการ กข.คจ. คือ เป็นหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนา

อันดับ 1 ตามข้อมูล กชช. 2 ก ในปี พ.ศ. 2533 หลังจากเข้าร่วมโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจนแล้ว มีกิจกรรมส่งเสริมอาชีพที่ประสบผลสำเร็จจนเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างได้ มีครัวเรือนเป้าหมายที่สามารถยกระดับรายได้สูงขึ้นตามเกณฑ์จำนวนมากพอสมควร การดำเนินงานสามารถเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างแก่หมู่บ้าน และครัวเรือนเป้าหมายอื่นๆ ได้ และอื่นๆ เช่น ดำเนินการตามหลักและแนวทางการพัฒนาชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2536)

ขั้นตอนที่ 3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยการเข้าไปศึกษาชุมชนทั้ง 2 แห่ง ด้วยวิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ศึกษา มีการร่วมทำกิจกรรมด้วยกัน และพยายามให้คนในชุมชนนั้นยอมรับว่าผู้วิจัยมีสถานภาพเช่นเดียวกับตน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) โดยการที่ผู้วิจัยสังเกตอยู่ภายนอก ไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมด้วย เช่นการสังเกตการเรียนการสอน ในโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ นอกจากนี้ยังใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก (indepth interview) ซึ่งหมายถึงการสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์มีจุดสนใจอยู่แล้ว จึงพยายามหาคำสนธิของผู้ถูกสัมภาษณ์ ให้เข้าสู่จุดที่สนใจ (สุภางค์ จันทวานิช, 2537) และการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ซึ่งเป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) เป็นกลุ่ม โดยผู้ร่วมสนทนากลุ่มจะได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ ที่นักวิจัยกำหนดไว้ (วีรสิทธิ์ ลิทธิไตรย์ และ โยชิน แสงวงศ์, 2536) ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลแห่งละประมาณ 5 เดือน คือตั้งแต่เดือน กรกฎาคม - พฤศจิกายน 2539 ในชุมชนแห่งที่ 1 และเดือนมกราคม - พฤษภาคม 2540 ในชุมชนแห่งที่ 2 ดังจะได้กล่าวรายละเอียดของส่วนนี้ต่อไป โดยแยกเป็น 3 ขั้นตอนย่อย คือ ขั้นตอนที่หนึ่ง การพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ขั้นตอนที่สอง การศึกษาความต้องการการศึกษาและปัจจัยเงื่อนไขในการจัดขั้นพื้นฐาน และขั้นตอนที่สาม การนำเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ขั้นตอนที่ 4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล จัดทำตลอดเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูล และหลังจากเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว โดยใช้วิธีการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (analytic induction) คือ การประมวลความคิดขึ้นจากข้อมูลเชิงรูปธรรม แล้วทำเป็นข้อสรุปซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม ตามวิธีการแบบอุปนัย (สุภางค์ จันทวานิช, 2535) และวิธีการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลที่ได้ระหว่าง 2 หมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ 5. นำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชุมชน ศึกษาความต้องการคุณภาพชีวิต และสังคม ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และปัจจัยเงื่อนไขในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาสังเคราะห์ และเสนอเป็นนโยบาย และแนวทางการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และ สังคมในเขตชนบทยากจน

สำหรับรายละเอียดของการดำเนินการวิจัย มีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง การพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม

1. วิธีการศึกษา ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้เทคนิควิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) สัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation)

2. ประชากร ประชากรในการศึกษา คือ ชาวบ้านในหมู่บ้าน 2 แห่ง ได้แก่

2.1 หมู่บ้านคอน อำเภอบางปลาร้า จังหวัดสุพรรณบุรี (นามสมมติ)

2.2 หมู่บ้านคาง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง (นามสมมติ)

ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ในแต่ละหมู่บ้าน มีดังนี้คือ

ก. หมู่บ้านคอน จังหวัดสุพรรณบุรี

1. ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

1.1 กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ จำนวนทั้งสิ้น ประมาณ 10 คน

1.2 กลุ่มสตรีแม่บ้าน จำนวน 9 คน

1.3 กลุ่มผู้มีอาชีพเลี้ยงวัว จำนวน 8 คน

1.4 กลุ่มผู้มีอาชีพทำนา อายุ 20-40 ปี 8 คน อายุ 41 ขึ้นไป จำนวน 8 คน

1.5 กลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 5 คน

รวมผู้ร่วมสนทนากลุ่มทั้งสิ้น จำนวน 47 คน

2. ผู้ให้ ข้อมูลสำคัญ ได้แก่เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติสาขาการทำนา ปี 2538 จำนวน 1 คน และ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน

ก. หมู่บ้านดง จังหวัดอ่างทอง

1. ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

- 1.1. กลุ่มแม่บ้าน จำนวน 7 คน
- 1.2. กลุ่มอาชีพรับจ้างในพื้นที่ จำนวน 7 คน
- 1.3. กลุ่มอาชีพรับจ้างนอกพื้นที่ และกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้าง จำนวน 14 คน
- 1.4. กลุ่มอาชีพอื่นๆ ได้แก่ ทำศาลพระภูมิ จักสาน ทำขาย และรับราชการ

จำนวนประมาณ 8 คน

1.5. กลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 5 คน

รวมผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทั้งสิ้น จำนวน 41 คน

2. ผู้ให้สัมภาษณ์ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน คณะครูในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พระสงฆ์ ตัวแทนของสำนักงานคุ้มครองแรงงานและสวัสดิการสังคม อดีตผู้ใหญ่บ้าน ครูเกษียณอายุ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวนทั้งสิ้นประมาณ 8 คน

การได้มาของ ผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารของหมู่บ้าน ข้อมูล กชช. 2 ค. ข้อมูล จปฐ. ปี 2540 จากการสอบถามผู้นำชุมชน และจากการสำรวจพื้นที่ ส่วนการคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มและผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยศึกษารายชื่อด้วยวิธีดังกล่าวให้ได้ รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 10-15 คนก่อน แล้วจึงคัดเลือกผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อมากที่สุด จำนวนกลุ่มละ 7-8 คน และในกรณีที่ไม่สามารถจัดสนทนากลุ่มได้ ผู้วิจัยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก แทน

3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม

แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม เป็น เรื่องของปัญหาความต้องการ ความพอเพียง ในคุณภาพชีวิตและสังคม แนวคำถามในการสนทนากลุ่มมีดังนี้

3.1.1 ชีวิตที่ดี ชุมชนที่ดี ที่พอเพียงเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

3.1.2 ปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่ของท่านเป็นอย่างไร ครอบครัว^{ผู้}ชุมชนเป็นอย่างไร

ไร

3.1.3 ถ้าจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของท่าน ครอบครัว ชุมชนของท่านดีกว่านี้

ควรทำอย่างไร ท่านจะทำอะไรได้บ้าง เพราะเหตุใด

3.2 แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้แนวคำถามคล้ายกับการสนทนากลุ่ม เนื่องจากเน้นการสอบถาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ไม่สามารถเชิญมาสนทนากลุ่มได้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำในหมู่บ้านดง จังหวัด อ่างทอง และผู้นำชุมชนบางคนของหมู่บ้านคอน ซึ่งเป็นผู้รู้เกี่ยวกับประวัติการพัฒนาหมู่บ้าน

3.3 แบบสังเกต

แบบสังเกตเป็นแบบการบันทึก กิจกรรมที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษาทั้งในชุมชน และใน โรงเรียน นอกจากนี้ ยังมีอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป สมุดบันทึก และดินสอ ปากกา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจัดทำโดยผู้วิจัยทุกชั้นตอน ทั้ง 2 แห่ง โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวม ข้อมูลในหมู่บ้านคอน จังหวัดสุพรรณบุรีก่อน ซึ่งชั้นตอนมีดังนี้

4.1 การสำรวจชุมชน

การสำรวจชุมชน ผู้วิจัยนำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัยถึงผู้ว่าราชการจังหวัด และ ถึง ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดอ่างทอง ไปยังจังหวัดทั้ง 2 แห่งเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลในพื้นที่ และส่วนราชการที่อยู่ในการปกครอง และนำหนังสือจากจังหวัดลงไปยังพื้นที่เป้าหมาย เพื่อขออนุญาตเจ้าหน้าที่ระดับหมู่บ้าน และเข้าพักอาศัยที่บ้านพักครูในหมู่บ้าน ทั้ง 2 แห่ง ซึ่งในชั้นแรกผู้วิจัยตั้งใจจะพักที่บ้านของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งในหมู่บ้านดง แต่จากการสำรวจชุมชนครั้งแรกพบว่า มีชาวบ้านบางส่วนมีทัศนคติไม่ดีต่อนำท่านนั้น ผู้วิจัยจึงแก้ปัญหา ด้วยการเข้าพักบ้านพักครู ซึ่งถือว่ามีความเป็นกลางสำหรับชาวบ้าน

ในการสำรวจชุมชน ผู้วิจัยใช้วิธีให้บุคคลในพื้นที่เป็นผู้นำทางในครั้งแรก เนื่องจากพบอุปสรรคในระยะแรก ๆ ที่ชาวบ้านไม่ค่อยต้อนรับ เพราะกลัวจะเป็นคนแปลกหน้าเข้ามาขายของ ทำให้เสียเวลามากในการแนะนำตัว หลังจากนั้นผู้วิจัยเดินสำรวจ ศึกษาข้อมูลในพื้นที่ โดยการเข้าไปพูดคุย สังเกต และ ร่วมกิจกรรมที่ชาวบ้านกำลังทำอยู่ เมื่อคุ้นเคยกันได้ระยะหนึ่งแล้ว ในการเดินสำรวจ และพูดคุยในหมู่บ้านผู้วิจัยใช้วิธีถ่ายภาพ บันทึกเทป และทำบันทึกสนาม (field note) หลังจากออกจากสถานการณืนั้นๆ แล้ว

ในการสำรวจภาคสนาม เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น และทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพชุมชนด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษา โดยการสอบถาม สัมภาษณ์ และสังเกต นอกจากนี้ยังศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บรรยายสรุปของจังหวัด บรรยายสรุปของอำเภอ ข้อมูลสถิติของสำนักงานสถิติจังหวัด เอกสารของหมู่บ้าน เช่น รายชื่อสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ศึกษาจากข้อมูล กชช. 2 ก. และข้อมูล จปฐ. ของหมู่บ้านเพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูล

4.2. สนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 2 พื้นที่ ชกเว้น กลุ่มผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ดง จังหวัดอ่างทอง ที่ใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก เนื่องจากผู้ในกลุ่มดังกล่าวมีอาชีพ และสถานภาพแตกต่างกัน ประกอบกับเวลาว่างของบุคคลดังกล่าวไม่ตรงกัน เมื่อผู้วิจัยได้ไปติดต่อ 2-3 ครั้ง แต่ไม่สามารถเชิญมาร่วมสนทนากลุ่มได้ จึงใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกแทน ส่วนในหมู่บ้านคอน ผู้วิจัยสามารถเชิญมาร่วมสนทนากลุ่มได้ทุกกลุ่มที่ระบุไว้ ถึงแม้จะต้องเลื่อนกำหนดในบางกลุ่ม หรือต้องเชิญมาสนทนาซ้ำ เนื่องจากชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มสตรีไม่ค่อยกล้าพูดในระยะแรก ๆ และต้องรอคอยให้ครบกลุ่มในบางครั้ง เนื่องจากชาวบ้านติดภารกิจด้านการประกอบอาชีพ การสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์ จัดกระทำหลังจากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนได้ประมาณ 2 เดือน โดยผู้วิจัยนัดหมายวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูล ล่วงหน้า 1 สัปดาห์ และใช้เวลาในการสนทนากลุ่ม กลุ่มละ ประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง ส่วนสถานที่ใช้ได้บ้านของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม และผู้ให้สัมภาษณ์ และใช้ศูนย์ทฤษฎีใหม่ (อาคารที่ชาวบ้านจะจัดทำเป็นสถานที่สารคดี โครงการตามพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องทฤษฎีใหม่) ของหมู่บ้านคอน เป็นที่สนทนากลุ่ม สำหรับผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มในหมู่บ้านคอน

ในขั้นนี้ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูล ตามลำดับขั้นตอน การเลือกกลุ่มประชากร และเข้าไปพูดคุยกับกลุ่มที่เป็นธรรมชาติ (ไม่ได้นัดหมายการสนทนา) และนัดหมายการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ ซึ่งเนื้อหาในการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ เป็นเรื่องของปัญหาของชุมชน ความเป็นอยู่ ความต้องการจำเป็น ในสิ่งที่จะทำให้คุณภาพชีวิต และสังคม ของชุมชนดีขึ้น และแนวทางในการไปให้ถึงจุดมุ่งหมาย แล้วให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ช่วยกันเรียงลำดับ ความสำคัญ ของประเด็นต่าง ๆ ในเบื้องต้น ในขั้นตอนนี้ จะมุ่งเน้นการได้ข้อมูลจากประชากรในพื้นที่ มากกว่าประชากรในหน่วยงาน

4.3. นำความต้องการคุณภาพชีวิตและสังคมใน ข้อ 2 มาจัดหมวดหมู่ได้ 6 ด้าน คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและครอบครัว ด้านอนามัย และสาธารณสุข ด้านความมั่นคงและสิทธิ ด้านการศึกษา ความรู้ข้อมูลข่าวสาร และวัฒนธรรม จิตใจ แล้วให้ผู้ตอบ ที่เป็นตัวแทนของกลุ่มเดิม โดยที่กลุ่มเลือกขึ้นมากกลุ่มละ 1 คน จำนวน 5 คน และตัวแทนจากกรรมการหมู่บ้านและผู้นำชุมชนอื่น ๆ อีก แห่งละ 3 คน มาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของตัวชี้วัด รวมผู้ร่วมจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ จำนวน แห่งละ 8 คน มาช่วยกันวิเคราะห์ และเรียงลำดับความสำคัญเร่งด่วน ที่เป็นปัญหาระดับชุมชน ในการจัดลำดับความสำคัญ ใช้การอภิปรายกลุ่มเพื่อฟังเหตุผลซึ่งกันและกัน

4.4 ผู้วิจัยนำความต้องการในข้อ 2 มาศึกษา และปรับให้เป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต และ สังคม แล้วนำไปให้ชาวบ้านกลุ่มเดิม (ในข้อที่ 3) พิจารณาความตรงอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้น หลังจากนั้นผู้วิจัยนำตัวชี้วัดแต่ละแห่งมาเปรียบเทียบกัน ซึ่งปรากฏว่าความต้องการของ ประชากรทั้ง 2 พื้นที่ มีทั้งส่วนที่เหมือน และต่าง กัน จึงทำให้ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม มี ทั้งส่วนที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกัน ผู้วิจัยจึงเสนอแยกในแต่ละพื้นที่ และเสนอประเด็นที่ เหมือนกันทั้ง 2 พื้นที่ เป็นตัวชี้วัดร่วม

5 การวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลจากการสำรวจชุมชน นำมาวิเคราะห์เนื้อหา และตรวจสอบข้อมูลจากเอกสาร ของหมู่บ้าน ข้อมูล กชช.2 ก และจปฐ. ประกอบคำบอกเล่าของชาวบ้านหลายๆ คน และจัดลำดับ หัวข้อรายละเอียดสภาพชุมชนโดยปรับจากแนวการศึกษาสภาพชุมชนของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (ใน อุทัย คุณเกษม , 2536)

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (analytic induction) โดยนำข้อมูลที่ได้จากกลุ่มสนทนา ทุกกลุ่มมาศึกษา และให้ตัวแทนของกลุ่มเป็นผู้ตัดสินใจ ขั้นสุดท้าย ถึงความต้องการจำเป็น โดยเกณฑ์ คือ เป็นความต้องการจำเป็นระดับชุมชน

ข้อมูลจากการสังเกต นำมาวิเคราะห์เนื้อหาประกอบการตรวจสอบข้อมูล

6. นำความต้องการคุณภาพชีวิตและสังคม ไปให้ชาวบ้านร่วมกันพิจารณาครั้งสุดท้าย แล้วนำมาจัดทำตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม

ขั้นตอนที่สอง ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ ปัจจัยเงื่อนไขในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1. **วิธีการศึกษา** ใช้วิธีการศึกษาโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) และ วิธีการทดลองทำกิจกรรมในพื้นที่ 1 แห่ง

2 ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม คือชาวบ้านซึ่งเข้าร่วมสนทนากลุ่มในเรื่องคุณภาพชีวิตและสังคม และมีผู้ที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มจากฝ่ายการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในหมู่บ้านคอน 1 โรง จำนวน 8 คน และในหมู่บ้านดง 2 โรงจำนวน 15 คน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่

2.2.1 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ พัฒนาการ พัฒนาการ เกษตรตำบล ทั้ง 2 พื้นที่ แห่งละ 3 คน และผู้อำนวยการศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม 1 คน

2.2.2 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของหมู่บ้าน ได้แก่ หัวหน้าศูนย์บริการ การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ครูอาสาในพื้นที่สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน ผู้อำนวยการ โรงเรียนมัธยมศึกษา และผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา รวมแห่งละ 4 คน

รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน

3. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม เป็นเรื่องของความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม และแนวทางการจัดกิจกรรม หรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาคุณภาพชีวิต และสังคม แนวคำถามในการสนทนากลุ่มมีดังนี้

3.1.1 หมู่บ้านมีการรวมกลุ่มแก้ปัญหาอะไรบ้าง มีใครมาช่วยบ้าง มีปัญหาอุปสรรคอะไร โรงเรียนมีส่วนช่วยในเรื่องใดบ้าง

3.1.2 ถ้าจะแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตและสังคมในเรื่อง..... จะทำอย่างไร อยากให้ใครมีส่วนช่วยเหลือ ช่วยอย่างไร โรงเรียนจะช่วยได้อย่างไร

3.1.3 แนวทางการเตรียมลูกหลานให้พร้อมสำหรับการใช้ชีวิตในชุมชน / หมู่บ้าน เป็นอย่างไร

3.2 แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นเรื่องของการศึกษาที่หน่วยงานทางการพัฒนา และหน่วยงานทางการศึกษาได้ให้แก่ชุมชนทั้ง 2 แห่ง และการจัดกิจกรรมหรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตและสังคมของชุมชน แนวคำถามมีดังนี้

3.2.1 ในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา ทางหน่วยงาน / โรงเรียน ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน....บ้างหรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

3.2.2 ในการมีส่วนร่วมของท่าน ท่านคิดว่าชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับกิจกรรม /โครงการอย่างไร เพราะเหตุใด

3.2.3 ท่านคิดว่าชุมชน.....มีจุดเด่น จุดด้อยอย่างไร น่าจะมีการศึกษารูปแบบใด ใครควรมีส่วนช่วย ช่วยอย่างไร เพราะเหตุใด

3.3 แบบสำรวจ การให้การศึกษาที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้กับชุมชน ในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา

3.4 แบบสังเกต เพื่อสังเกตการให้การศึกษา การจัดกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหาคุณภาพชีวิต และสังคมตามแนวระบบโรงเรียน และตามแนววิถีชีวิต

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่ม ศึกษาในกลุ่มผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ในขั้นตอนของการพัฒนาตัวชี้วัด คุณภาพชีวิต และสังคม โดยการสอบถามถึงความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อแก้ปัญหาที่กลุ่มระบุถึง และศึกษาถึงการจัดกิจกรรม และโครงการที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดขึ้น เพื่อแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตและสังคมที่ผ่านมา รวมทั้งแนวความคิดในการจัดกิจกรรม และโครงการเพื่อแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตและสังคมที่น่าจะกระทำ ทั้งในระบบโรงเรียน และตามแนววิถีชีวิตชุมชน กับกลุ่มผู้นำชุมชนและผู้บริหารโรงเรียนในพื้นที่ แห่งละประมาณ 7 คน โดยสนทนากลุ่ม ๆ ละ 3 ครั้ง และคณะครูในโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ 3 กลุ่ม กลุ่มละประมาณ 6-8 คน แยกเป็นคณะครูในโรงเรียนของชุมชนบ้านคอน 1 กลุ่ม และชุมชนบ้านคง 2 กลุ่ม โดยสนทนากลุ่ม 5 กลุ่ม กลุ่มละ 1 ครั้ง รวมผู้ให้ข้อมูล แห่งละประมาณ 55 คน

4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก

สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ร่วมอยู่ในกิจกรรม และโครงการที่มีการรวมกลุ่มแก้ปัญหา คุณภาพชีวิตและสังคม กิจกรรมละ 2-3 คน และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการ ให้การศึกษา และการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ทั้ง 2 แห่ง ได้แก่ พัฒนาการ พัฒนาการ ครูอาสา เกษตร ตำบล หัวหน้าศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ รวมทั้งสิ้นพื้นที่ละ ประมาณ 10 คน

4.3 การสังเกต

ผู้วิจัยสังเกตการให้การศึกษาในแนวระบบโรงเรียน โดยการเข้าไปสังเกตกิจกรรมของโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ เช่น กิจกรรมวันเด็ก ในพื้นที่หมู่บ้านคง กิจกรรมทอดผ้าป่าโรงเรียน ของหมู่บ้านคอน เข้าไปช่วยสอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2,5 ของโรงเรียนในชุมชนหมู่บ้านคอน และสังเกตสภาพทั้ง ๆ ไปของโรงเรียน เช่น ห้องฝึกงาน ร่องรอยของโครงการ กศ.พช. เป็นต้น

ขั้นตอนที่สาม การนำเสนอนโยบาย การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1. วิธีการศึกษา ใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากความต้องการการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคม นำมาร่างนโยบายและแนวทางในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 12 ท่าน ตรวจสอบ
2. เกณฑ์การพิจารณาผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบนโยบาย

ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบนโยบาย ได้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา และการพัฒนา ในพื้นที่ที่ทำการวิจัย ทั้งระดับพื้นที่และจากส่วนกลาง ดังนี้

2.1 ผู้เชี่ยวชาญระดับพื้นที่

2.1.1 ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา

2.1.2 หัวหน้าศูนย์การศึกษาเอกโรงเรียนอำเภอ

2.1.3 พัฒนาการอำเภอ

2.1.4 เกษตรกรดีเด่น (ตัวแทนของภูมิปัญญาท้องถิ่น)

2.1.5 กรรมการโรงเรียนในพื้นที่

2.1.6 ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมศึกษา

2.1.7 ผู้อำนวยการศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม

2.2 ผู้เชี่ยวชาญจากส่วนกลาง

2.2.1 นักวิชาการศึกษา สำนักพัฒนานโยบายและวางแผนการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

2.2.2 หัวหน้าศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

2.2.3 ผู้อำนวยการกองพัฒนาการศึกษาเอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน

2.2.4 ผู้อำนวยการกองพัฒนาเด็ก กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

2.2.5 ผู้อำนวยการสำนักนิเทศ และพัฒนามาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยนำนโยบายที่ร่างไว้ไปเสนอผู้เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งอธิบายความเป็นมา และขอให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็น และเสนอแนะตามประเด็นที่ผู้วิจัยร่างไว้ เป็นปลายเปิด หลังจากนั้นผู้วิจัยไปเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และเข้าฟังความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้เชี่ยวชาญบางท่าน ที่เปิดโอกาสให้เข้าพบ ซึ่งหลังจากการติดตามเป็นเวลา 1 เดือนได้รับร่างนโยบายกลับมา จำนวน 10 ฉบับ จากที่ผู้วิจัยนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 12 ท่าน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์เนื้อหา แล้วสรุปลงตารางเปรียบเทียบความคิดเห็นในแต่ละประเด็น ซึ่งความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่สอดคล้องกันทั้งส่วนกลางและระดับพื้นที่ และที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ผู้วิจัยได้นำไปปรับปรุงนโยบาย โดยในเรื่องการศึกษา รัฐธรรมนูญได้ระบุสิทธิทางการ

ศึกษา ไว้ดังนี้ “มาตรา 43 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ.....” นอกจากนี้ยังมีเรื่องของสิทธิ และเสรีภาพในการเข้ารับการศึกษา อบรม อนุรักษ์ฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ การสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ ปกป้องจิตใจสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย องค์กรท้องถิ่นมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และฝึกอาชีพตามความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ แต่ไม่ขัดกับมาตรา 43 และ มาตรา 81 (รุ่ง แก้วแดง, มปป.) และ ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ในเรื่องการศึกษา 3 ลักษณะ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เรื่องแนวในการจัดการศึกษา ซึ่งเน้นในเรื่องกระบวนการ ชีวีชีเรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญกับการฝึกให้เกิดความสามารถในการคิด การเรียนรู้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และความพร้อมในการดำเนินชีวิต ส่วนหลักสูตรมี 2 ส่วน คือ หลักสูตรส่วนกลางที่เน้นเรื่องทักษะทางภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เรื่องของตนเอง และสังคม และ หลักสูตรท้องถิ่น และในเรื่องการประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา (การบรรยายพิเศษ เรื่อง ร่าง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ โดย รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี , 28 มกราคม 2541)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย